

SORSKÉRDÉSEK

Bethlen Gábor a Nagy-Homoród mentén

Imreh István kolozsvári történésszel beszélget Cseke Péter

• *Előjáróban egyik közös emlékünket szeretném fölidézni: 1980 pünkösdi vasárnapjának délutáni hangulatában zsúfoltságig megtelt nagyteremben igyekszel „elhozni” a nagy fejedelmet a Homoród mentiekhez, még mielőtt a csorda hazajönne. Hadd tudják meg lehetőleg azelőtt, hogy az otthoni gondok hazaszólítanák a tizenkét falu népét: értékeinket óvni és gyarapítani – nem mai keletű igény. Már Bethlen Gábor korában is az volt. Az országépítő fejedelem ma alighanem ebben kortársunk. Hiába szabadkoztál, hogy „kicsi a krónikás és nagy a fejedelem”: szavaidat egy álló hétig izlelgették az emberek. A kapálóban az asszonyok mind azt hajtogatták: „Ó, bárcsak egy ilyen papunk lehetne...!” A történelmünk iránti érdeklődést tapasztalván, milyen gondolatokkal tértél haza annak idején Homoródszentmártonból, illetve azokból a helységekből, ahová olyan gyakran meghívtak, és ahol állandóan maguk mellett akartak tudni az embereket?*

Olyan korban éltünk, amikor csak tikkadt, csak szomjas, csak elgyötört lehetett az ember, aki szeretett volna tenni, értéket teremteni, s nem tudott és nem merhetett. Csodálatos dolog volt akkor belekapaszzkodni az egyetemen a diákokba – és ugyanakkor saját népünkbe. Nekem igen-igen sokat jelentett az, hogyha felkértek előadásra – akármilyen kis faluból jött is a meghívás –, azonnal mehettem. Az ilyen találkozókon lehetőségem támadt arra, hogy érezzem a szolgálattelvésnek, a cselekvésnek az örömét, azt, hogy nem hiabavaló a létem mint szellemi embernek; ugyanakkor jobban fel tudtam mérni ilyen alkalmakkor azt is, hogy mit várnak tőlem. S nemcsak teoretikusan állapítottam meg – magammal és esetleg másokkal is vitázva – azt, hogy mit kell cselekedni. Úgy vélem, valóban reálisabb, szilárdabb talajon állott az elképzelem arról, hogy még mit is kellene elmondanom szellemi szolgálattelvőként népeimnek, szülőföldemnek, a ránk hallgatni akaróknak.

• *Eszembe jut, hogy Demény Lajossal (mert ő is jelen volt akkor a Homoród mentén) arról beszélgettetek előadás előtt: milyen nagy szükségetek van nektek, historikusoknak ezekre a találkozókra. Mert így jobban fel tudjátok mérni, hogy a romániai magyar történetírásnak melyek a fehér foltjai, melyek az elvégzendő kutatási feladatok. Tehát erre a szembesülésre is kiváló alkalmat nyújtott az a Bethlen Gábor évfordulós esztendő, amikor nemcsak a Homoród mentén, hanem nagyon sok helyen megfordultál akár egymagadban, akár társaidal. Szeretném, ha felidéznéd: mit tartottál szükségesnek elmondani akkor a Homoród mentieknek, és mit tennél hozzá ahhoz most?*

Azon a bizonyos Homoród menti szép találkozón Demény Lajos, mint tudod, lemondott a maga előadásáról javamra (alig öt-tíz percet vett igénybe mindössze), mert érezte, hogy akkor ott annak a Bethlen Gábornak a szavaira volt szükség, aki azt mondotta: „Ha mindnyájan csak a magunk életének nyugodalmát keressük, úgy a hazánk vesz el”. A közösséghez való kapcsolódás erős vágyát, szükségességét beszéltük meg tehát, s azt, hogy megsokszorozott erőfeszítésekkel, nyughatatlansággal nekünk is tenni, cselekedni, építkezni kell. Nagyon jó volt, hogy leginkább az „építkező” fejedelmet szerették meg a Homoród mentén. Azt, akit Móríc Zsigmond is politikai hitvallásának sugalmazójául fogadott el; azt, aki országhatárokon túlra menve, hadi úton járva is az itthon félbe-szerbe hagyott építkezéseket sürgette leveleiben, a nyersanyagot rendelte meg, a szállítást szervezte, a mesterembereket „dirigálta”. A szentmártoniak és szomszédaik azt a valóság talaján álló embert fogadták el uralkodó modellként, aki jó gazdája Erdélyországnak, aki tudja a helyét a világban és Európában, aki nem feleli a vitéztlő rendbeli székelyek gondjait, aki törődik a

jobbágygyermeknek iskoláztatásával, aki „székely módra” készített el a fogarasi kincstári birtok istállóit; rábólintottak arra is, hogy gyűjtötte a Corvinákat és megadta a módját a külhoni követek fogadásának, pompás fejedelmi környezetet teremtve. Most már azt is elmondhatom, hogy talán így válhatott szoborból emberré, rokonná, mienkké; pajzsunkká is kissé, amikor életet, hitet, nemzetiséget, falut rombolt, pusztított szemünk láttára az önkény.

• *A hivatalos történetírással és főleg történelemtanítással párhuzamosan élt tehát (ahogy és ameddig lehetett) a mi-tudat erősítése. Az írás ellenőrzöttsége mind erőteljesebbé vált. Ezért aztán az „élő történelem”, a szavakba szüremelő história fórumai egyre fontosabbakká váltak, hiszen a diktatúra alatti szellemi ellenállás közegeiként jó ideig még lehetővé tették az ellenőrizetlenebb, a szabadabb szólast.*

Csakhogy sehonnan sem hiányzott a „szolgálatos fül”, a jelentgető ember. Amikor Homoródszentmártonban előadtam, elbeszélgettem az ottaniakkal, akkor nyilvánvalóan tudtam azt, hogy az akkori polgármestert, Nagy Attilát is ellenőrzik, téged is szemmel tartanak, engem úgyszintén. A szóbeli történelmet is úgy kellett mondanunk, hogy ne vágjuk be a kaput a holnapi szolgálattelvés lehetősége előtt. Ezért használtuk ki az évfordulók lehetőségeit, művelődéstörténeti mezbe öltöztetve a valóban *mi-tudatot* erősítő mondanót, vagy pedig szociologizáló, francia mintára alapozó (egyébként igen értékes és új utakat nyitó) múltidézés mögé rejtkezünk. (A *törvényhozó székely falu* című könyvem kéziratát például a Kriterion eleve a társadalomtudomány körébe sorolta, csakhogy kikerülhesse a történelmi szakmunkákat ellenőrző – központi bizottság melletti – fórum vétőjét.) Amíg lehetett, előadásainkban is igyekeztünk ilyenszerű spanyolfalak mögé bújni. Az 1980-as pünkösdvasárnapi találkozó során még lélektől lélekig járhatta útjait a szó, és meggyőződésem szerint értő közegbe sugárzott a gondolat.

• *Ugyancsak idetartozónak érzem annak a főlemlítését is, ami a Falvak Népe szerkesztése során kialakult együttműködésünk alatt észleltem: a paraszti múltról íróknak nem pozitívista adathalmazt nyújtottál. Értékrendet kívántunk felmutatni, neves névtelenek szép emberi életét számba venni. Mindezt ma úgy mondanók: modellt kínálni. Mennyire megbízható támaszunk manapság a Bethlen Gábor-i értékvilág, a paraszti múlt kínálta közösségi értékrend?*

A mában benne rejtkezik múltunk, bennünk pedig a „népek emlékezete, a hagyomány.” Tamási Áron mondotta: „Bizony nem egyedülvalók vagyunk, hanem valamiféle szerves egészhez tartozunk: egy családhoz, melynek a nyelven szólnak. Ennek a családnak (...)történelme van, mely gyakran szerencsétlen volt is, de hősi volt és önzetlenségében költők tollára méltó... Élő népe van, amely munkával és az erkölcsi érzék örökségével keresi a boldogulás útját.” Bethlen Gábor korában különben – úgy látom – minden szinten megsokasodnak a rendtartások: a pontokba foglalt jogok és köteleességek helyi kódexei, a korporatív privilégiumok írásba rögzítései. Ha tehetnél egy kétet a XVII-XVIII. századi szülőföldeden, és mindenik communityban kérnéd nótárius uramat, hogy mutassa meg a faluközösség törvényét, egyiküknek sem okozna gondot. Nyugodt lélekkel állíthatom ezt, miután egy csokorban, falubokorban már odig is öt falusi statútumról találtam feljegyzést. Bethlen Gábor 1618. évbeli rendeletében szól arról, hogy „Dályán lakó híveinek... ennek előtte olyan rendtartások és egymás között való végezések lőtt(ek) volna”, amelyek szabályozták a földbirtoklást. 1628-ban – még mindig az ő fősege alatt – Bágy szokásjogi határozatait írják össze. 1632-ben ugyancsak Dályában tartanak tanúvallatást *Kányád* falutörvényéről. 1670-ben és 1740-ben *Homoródszentpál* statútumát, 1808-ban *Homoródszentmárton* normáit újították meg. Nagyon szép és kiadatlan Szentábrahámfalva 1615. évbeli rendtartása. Ez szintén a fejedelem önagságát idézi...

• *Több ízben is írtál már arról, hogy a demokráciának megvannak a helyi hagyományai. Főleg a székely szabadparaszti közösségekben kerested és találtad meg a közakaratnak választás útján érvényesülő rendjét, a választott tisztségviselők szolgálatiételének formáit, módozatait. Szentmártonban is faggattak Nagy Attiláék ezirányú kutatásaidról...*

A szentmártoni falutörvény gépírásos másolatát vittem magammal (akkor még nem jelent meg kötetben), és átadtam kedves polgármesterünknek. Azt kínáltam benne olvasnivalóul, hogy 1808-ban „választott is a nemes közönség, mindeneknek egyenlő akarattából határbírád”. Amivel azt szerettem volna sugallni, hogy nekik is mindnyájuk megegyező akarattából (unanimi consensu) kellene felelős faluvezetői posztra előjárót tenniök. A demokratikus választást igyekeztem felmutatni olyan múltbeli erkölcsi értéként, olyan csodálatos eszmeként, ami nélkül egészséges, szép, tiszta és jövődőt hozó társas élet ma sem

lehet. És azt is, hogy a „hivatalbéli” embernek az ősi székely normák szerint is kötelessége jól elvégezni azt, amit hivatala reá ró. No persze, az emberi élet a mi drága székelyeinknél sem volt mindig hibamentes, de a követelmény, a mérce e téren is régen meghatározott volt.

• *Nemcsak az életvitelt, az egyváltás formáit kellett szabályozni a Homoród mentén abhoz, hogy népünk fennmaradjon. Beszélte az építkező fejedelemtől, a várépítést sürgető, a katonai védelmet szervező uralkodóról. A mi vidékünkön milyen nyomait vehetjük számba Bethlen Gábor ez irányú ténykedésének?*

Azzal kezdeném, hogy az önvédelemre csakugyan nagy szükség volt. Orbán Balázs könyvét lapozgatva döbbsen figyelhetünk fel arra, hogy milyen sűrűn jelentkeznek e völgyben a tatárpusztítás emlékei, regéi. A kelet felől fenyegető támadásokkal szembefeszülő védelmi fal elsősorban maga a vitézlo rendbéli székely nép volt. A védelmi gyűrűn belül jó néhány falu megépítette a maga erőtemplomát is. Nemcsak a leginkább fenyegetett Háromszéken, hanem Udvarhelyszéken is. Az erősségek fele részénél a kőfalat zömök bástyák teszik védhetőbbé. A belső vonulatban ílyet (Marosvásárhely és Székelyudvarhely kivételével) Csíkszentmihályon, Derzen és Homoródszentmártonban találunk. Ismeretes lévén története, csak azt hangsúlyoznám, hogy gondolataival itt is időzött Bethlen Gábor. Hiszen az ő segítségével épült meg újra a tatárdúlta menedék, és állandó őrségül és szervezőül engedélyezett számára egy főbb székelyt és öt puskás gyalogot, akik hadba szólítás idején is otthon maradhattak. Már Apafi Mihály fejedelem idején épült meg a szentmártoni templomkastélyhoz hasonló feltételek közepette a „bágyi vár”, amelyet szintén egy nemes és öt puskás védelmezett állandó jelleggel, és szintén hat falunak (Bágy, Ege, Dálya, Lokod, Pataktalva és Recsenyéd) szolgált menedékkül. Kelemen Lajos szerint feltehetőleg hat bástyáját is e közösségek építették. A népszokás évente emlékeztető ünnepség színhelyévé tette a várhelyet. Az ilyenkor behengerített tüzes kereket és a múltidéző egybeseregglést, sajnos, sohasem láthattam, de hallani annál többet hallottam róla.

• *Az ép önértéktudat forrásait kutatva hogy látod: a belső önépítést szolgáló hagyomány-ápolásra milyen szerep hárul e század- és ezredvégen? Hát Bethlen Gábor szellemének az ébrentartására?*

A nagyszagos fejedelemtől tudni, őt magunkénak érezni – mindenütt, mindenkor szükséges és illendő is, hiszen testamentumának végzásaiban igényli: „én felőlem jól emlékezni meg ne szűnjtek”. Kell tehát a hagyományápolás, még akkor is, ha tudjuk: egymagában nem elégséges; de historikusként én ezzel az erősítő- és védőanyaggal szolgálhatok. S mert ez a dolgom, hát elmondom, hogy például Gyepes nagyon-nagyon kései (1868–1876 közötti) falujegyzőkönyvét kincsként bízták rám; arról is hitet tehetek, hogy egy László nemzetség-beli ismerősömet milyen büszkeség töltötte el, amikor megtudta tőlem: a fejlett háromnyomas forduló rendszer, amit Mária Terézia szeretett volna bevezettetni Erdélyben a kétforduló (fele határ szántó, fele ugar) helyett, az eddig ismert adatok szerint Jánosfalván működött először, már 1592-től. Mint ahogy azt sem árt tudni, hogy a nagyon sok tisztos, harcok, nevezetes homoródszentmártoni főrendi Bíró közül az egyik megtévelydetett, Bálintot, nyelvcsédeséért, sértegetéséért országgyűlés ítéli arra, hogy pellengér alatt megveretessék, fején szalmasüveggel vonja vissza igaztalan vádjait.

• *Naponként tapasztalhatjuk, hogy a „kollektivizmus” fogalma mennyire lejáratottá vált. Nem csoda, hiszen az utóbbi hetvenéves történelmi szakutca megannyi keserűsége, kiábrándultsága tapad hozzá. A historikus azonban messzebbre tekint, messzebbre kell tekintenie, nem eshet a történelmi aránytévésztés megbocsáthatatlan vétkébe. Ezért kérdelem hát tőled: van-e okod, van-e okunk átértékelni magának a közösségnek a fogalmát?*

Hogy mi a közösség? Célok, érdekeknek az azonossága, s az értékrendek egysége, valamint a mindebből leszűrődő mi-tudat. Aminek egyik eleme a hagyomány is. Ennek a mi-tudatnak tehát az építője, egybeszerkesztője a történelem. Az volt – és az is marad. És ez hordozza, viszi, sodorja magával mindig és mindenhol a közösségi tradíciót. Hogy mi a tradíció? Azt én nem tudnám olyan szépen elmondani, mint Németh László, aki így fogalmazott: „A népek emlékezete a hagyomány. A hagyomány egy nemzet válasza életkörülményeire, a nemzet igazi személyisége, amellyel az időben önmagához és feladataihoz hű maradhat.” Az, aki önmagához és feladataihoz hű akar maradni, annak a hagyománnyal számolnia kell. A tradíció műhelyeiről tehát nem mondhat le. Kedvenc olvasmányom volt David Riesmannak a könyve, amelyben a tradicionális, a kívülről irányított és a belülről irányított emberről beszél. Már a kötetet lapozgatva olyasmire figyeltem volt fel, hogy a belülről irányított ember – jóllehet, nála csodálatosan tiszta képen bontakozik ki – nem teljes. Eppen azért, mert az első kategóriának, a tradicionális embernek

a hagyatéka hiányzik leltárából. A skatulyázás, az osztályozás szükséges a tudományépítésben. Csak éppen a megmerevítő, túlságosan elválasztó, élő kapcsolatokat szétszabdáló hatásával is számolni kell. Nincs tegnap és ma. A tegnapiam is élem a mában. És befelé hallgatózva, magam irányvételét építgetve a történetiség, a bennem élő tradicionális ember is szót kér. A történelem – mondotta volt kéthetes Kritérium-könyvismertető utunkon Mikó Imre – nem mögöttünk van, hanem a talpunk alatt, azon állunk; igazát továbbalakítva azt fejtegettem, hogy ez a kapcsolat még szorosabb: a történelem bennünk van, magunkban hordozzuk. A história, az elmúlt évtizedek, századok, évezredek egyetlen közösség és egyetlen közösségi ember felett sem múltak el nyomtalanul. A negyvenes években, amikor életemben először – falukutatói szenvedéllyel – rácsodálkoztam arra, hogy szülőfalumban, Sepsibodokon határőrkatona székelyek éltek a jobbágy székelyek mellett, akkor már nyilvánvalóan a történelmi determináltsággal is ismerkedni kezdtem. A jobbágy székelyeket ugyanis parasztnak mondták, a határőrkatonákat pedig uramnak szólították: Simon uram, Ferenc uram és így tovább. Rá kellett döbbennem arra, hogy ők valóban mások. A katonarendiek az utolsó krajcárjukon is tanítatják a gyermekeiket. A jobbágy-nemzedék pedig ugyanvalóst földet akart venni az utolsó krajcárján is. Amikor a mai forrongó politikai világban is felfedeztem ezt a történelemtől való meghatározottságot, akkor döböntem rá valójában a történelemkutatás és -tanítás súlyos felelősségére. Ezért ne akarja senki elhíttetni velem: hogyha a múltba nézek, akkor én a konzervativizmus, a reakció, az ostobaság és a maradi, öreges tehetetlenség útjára léptem. A máé akarom megélni, azt szeretném megváltoztatni, a jövőt akarom alakítani. Toynbee igazán nem vádolható székely elfogultsággal akkor, amikor világosan és határozottan megmondja: a történelem, a múlt a jövő hulláma is. Hát ez a jövő hulláma az, amit el kell fogni és hullámlovasként nyilvánvalóan meg kell nyergelni – és menni, száguldani vele.

• *Ezek után ugyancsak érdekelne, hogy Bethlen Gáborról ma is ugyanazt mondanád-e el, amit 1980-ban? Az akkori idők Bethlen Gábor-képe nem szorul-e átértékelésre?*

Vannak a hosszúra nyúlt életnek örömei. Az írástudó esetleg megérheti azt is, hogy újra kiadják korábban megjelent munkáját. És akkor vagy nagyon sokat kell változtatni a szövegen, vagy nem kell módosítani semmit. Nos, nekem megadatott az utóbbinak az öröme is, amikor a budapesti Magvetőnél 1987-ben kiadták a *Székelyek a múlt időkben* című munkámat. Hadd tegyem hozzá nyomban, hogy akkoriban nálunkfelé már több éve egyetlen sor sem jelenhetett meg az én aláírással. Gondolhatod, milyen nagy öröm volt számomra, hogy régi írásaim nem szorultak átszerkesztésre, minden úgy maradt, ahogy eredetiben megírtam. Páll Árpádnak ugyancsak a Magvetőnél nemrég megjelent interjúkötete tartalmaz egy velem való beszélgetést is 1982-ből. Ő sem kérte, de magam sem kívántam változtatni rajta. Szóba került annak a lehetősége is, hogy a Bethlen Gáborról írott mintegy másfélszáz oldalnyi tanulmányom újra megjelenik az Erdélyi Múzeum Egyesületnél. Átolvastam. Stílusosan mindig kap az ember javitanivalót, mert sohasem lehet elégedett azzal a magyarsággal, ami tőle telik. De tartalmilag, értelmileg, jelentéshelleg – változtatást nem kellett tennem.

• *Befejezésül hadd kérdezzek rá arra: miből és hogyan építhető újjá a mi mai értékvilágunk? Mire támaszkodhatunk? És hogyan?*

Mikor mondtam, hogy a Homoród mentiek esetleg megfogadtak volna tiszteletes úrnak, édesanyám jutott szembe, aki gyermekkoromban épp ezt a pályát javallotta nekem: „Édes fiam, be szép életed lenne, hogyha papnak mennél...” Hát nem a papságot választottam, de azt mindenesetre elmondhatom, hogy az erkölcsi értékrend felfedezése, a népi értékrend felszínre hozatala, követésre alkalmassá tétele érdekében munkálkodtam, amikor csak tudtam. Az erkölcsi érzék örökségével élő ember volt az álmod, írásaimmal ennek az embertípusnak a kiteljesülését szerettem volna elősegíteni. Az értékrend tudatosítására ma is szükség van, talán még inkább, mint valaha. Most tanított meg igen-igen keményen a politikai élet vihara például arra, hogy a köztörténettel is foglalkozni kell. Ha mi annak idején a francia Annales iskola nyomán azt hirdettük, hogy elég volt a fecsegésből, a személyiségek, a nagy emberek históriájából, végre a mindennapok, a szürke hétköznapok históriáját is meg kell írni, mérni és számolni kell, akkor csak önmagamhoz vagyok hű, következetes, amikor azt vallom, ebben a változott világban kell a köztörténet, kell a történelmi nagy összecsapások, átalakulások históriája is. De ha lemondunk a hétköznapok történetéről, ha nem tárjuk fel a „hátmögötti térséget”, akkor csak ködöt terjesztünk vagy ködöt tartósítunk.

• *Mire gondolsz?*

Itt van például a székelykérdés. Magyar-e a székely? Amikor úgy éreztem, hogy ebben a

kérdésben szólnom kell, akkor nyilvánvalóan nem volt elég az, hogy elmondottam, amit a csíkszentmihályiak írtak 1848 márciusában a táborba szállottaknak: „Felszólítunk titeket, székely véreink, hogy a táborba *nemzetünkért*, a magatok dicsőségéért híven és igazságosan szolgáljatok... vig kedvvel, bátor lélekkel vívjatok *nemzetünk szabadságáért*. Mű is mindnyájan 18 évestől 50 évesig fegyverben és hadi gyakorlatok(ban) vagyunk, és mielőtt szólít a szükség, veletek küsdünk...” Nem volt elég. El kellett mondanom azt is, hogy a székelység milyen szerkezet, milyen képződmény; és azt is, hogy ez a képződmény – a székely náción – a történelem folyamán hogyan változott. Hogy Európának hány és hány táján volt még hasonló alakulása, formálódása az emberi csoportoknak, (kis)közösségeknek. Különbösen csak zavart keltettem volna, tartósítottam volna olyan legendákat, olyan mítoszokat vagy olyan ostobaságokat, amelyek a maguk rendjén újabb ostobaságokat szültek volna. Hogy a közösségek, a közösségi csoportosulások felől próbáltam megközelíteni a székely históriát, hogy szociológiai szemlélettel kísérletem meg a köztörténetnek, a hadtörténetnek, az eseménytörténetnek a jelenségeit felmérni, ez lehetővé tette, úgy vélem, azt, hogy megint élő, meleg kapcsolatot találhattam népemmel. Természetesen oly módon, hogy miután körülményei megváltoztak, igényeinek megfelelő anyagot szolgáltatassak, kínáljak számára. Fenntartva a belülről irányított embernek azt a jogát, hogy azt mondjam, javalljam, azt dicsérjem vagy ítéljem el, amit hitem szerint, a magam tradicionális értékrendje alapján dicsőretre méltónak vagy elítélésre kényszerítőnek vélek.

Kik vagyunk mi, gyimesi csángók?

Gyimes a Tatros felső folyásánál három községben helyezkedik el. Szépvíz az utolsó nagy csíki község Moldva felé, utána, ha megmásszuk a nagy vízválasztót, a Sermásztót, Szermásztót vagy Csermásztót, elkezdődik Gyimes-völgye. A Tatros két oldalán lakott völgyek, úgynevezett patakok vannak: Rajkók pataka, Sötétpataka, Antalok pataka stb. Némely patak neve a családi foglалás emlékét őrzi, pl. Antalok pataka, Timárok pataka, Cokányok pataka. A szájhagyomány szerint legelső település a Gyimes-völgyében Sánclóka volt. Innen a patakok fejében szóródtak, telepedtek le az első lakók. Itt erdőt irtottak, kaszálót hódítva el az erdőtől, kalibákat építettek és innen szaporodtak tovább.

A legtöbben Csíkból jöttek, főleg Felcsíkból, de a szájhagyomány szerint később a Moldvába menekültek közül is sokakat vonzott a haza, s így legalább Gyimesig visszalopakodtak, mert a gyimesi területek és erdők a csíki községek birtokai voltak.

Az 1950-es évek végén az országos hírű gyimesközépleki 100 tagú vegyes kórus Marosvásárhelyen szerepelt. A nagy izgalomban elfeledkeztek arról, hogy valakinek be kellene mutatnia a kórust. A sokat olvasott csángó mindenes, Antal János Pistit kérték meg erre. A kórus tagjai szépen gyimesi népviseletbe voltak öltözve, a férfiak patyolatfehér kieresztett ingbe, himzett méjjes bundába, a nők színes karton fejkendőt viseltek, ízletesen, de nem túldíszített inget és karincát. Ez volt a csángó népviselet, ami külsőleg – ha azt a be nem avatott szemével nézzük – hasonlít a moldvai román népi viselethez. Persze mások a színek, a szűk posztóharisnya inkább székely mintájú, a színek is magyarosak, a hímek pedig nem túldíszítettek, mint a moldvaiak. Éppen csak az inget eresztük ki, hordják szabadon hordva kieresztették. Visszatérve a mi mindentudó csángónkra, a következőképpen mutatta be a csoportot: „Uraim, mű vagyunk a gyimesi csángók. Nézzenek meg jól! Műnköt egyesek erősen szerettek a szép beszédünkért, de untak a gunyánkért. Mások pedig kedveltek a gunyánkért, s erőst untak a beszédünkért. Na, ezek vagyunk mű, a gyimesi csángók.”

Lehet, mindenki meg se értette, amit filozofált az öreg csángó, de óriási tapsot kapott.

A gyimesi csángó népviseletet már Orbán Balázs leírta világszerte ismert könyvében, A Székelyföld leírásában. Itt csak azért ismertetjük nagy vonalakban újból ezt a viseletet, mert a „legnagyobb székely” egészen apró részeket kihagyott a leírásból, s főleg azért, mert századunk 1920–30-as éveiben némi változás történt a népviseletben. Így a karinca (lepel szoknya) színben teljesen eltávolodott moldvai elődjétől. Tudott dolog, hogy a múlt

században Moldvából is telepedtek vissza Gyimesbe, magukkal hozva népviseletüket is. Amikor a moldvai hatásról beszélünk, akkor közvetlenül a moldvai csángókra, Bákó környékére, Moinești, Comanesti és Onesti környékére gondolunk.

A gyimesi karinca legnagyobb felülete fekete, tehát sötétebb, mint a moldvai karinca és ebbe szőnek piros, zöld, sárga szálakat. A gyimesieknél sokkal gazdagabb és változatosabb mintájú a bernyócsorozat és sokmintájú övfajrát találunk. Változott a férfiviselet is: a nagy karimájú fekete kalap helyét az egészen kicsi karimájú, szájhagyomány szerint Fogarasról származó kalapok vették át, pántlika helyett fonott színes zsinór található rajta.

A csángós harisnya és „gagya” lábhoz szabott, szűkebb lett, a kieresztett ing pedig sokkal rövidebb mint a század elején, az ing ráncba szedett. A bunda mintája is más lett. Az eredeti apró, geometrikus hímzések helyét sok esetben átvette a nagyobb mintájú virágos, rózsás hímzés, amely néha giccsesen hat. Az ingek mintái, hímei is eltérnek az eredeti geometrikus fekete és piros hímeiktől és falvédőkön látható, más, virágos mintákat varrnak az ingekre. A bundát az 1950-es évek után a posztó vagy szövetszemlény is helyettesítheti. Ezek voltak a legfontosabb változások, amelyek végbementek a csángó népviseletben. De íme, az öltözet leírása az 1920-as évek után!

Férfiak. Fekete, kis karimájú kalap. Kieresztett ing gyapot, kender vagy lenvászonból, ma térden jóval felül ér. Téli a fehér posztóharisnyát hordják, amely szabásában hasonlít a székelly harisnyához. Mindkettő ugyanazon anyagból, abaposztóból készül. Régebben ehhez ünnepnapokra csizmát, ma legtöbbször bakancsot, félcipőt húznak. Mívesnapokon az 1940-es évek előtt bocskort is viseltek, amelyet kecskeszörből készült porázzal kötöttek fel. Téli fekete zekét, kivarrott „mejjesbundát”, esetleg festett „lájbibundát” viseltek, némelyek „kocsokot” hordtak, amelynek két változatát is ismerjük: rövid és hosszú.

Az 1930-as évektől „magyarosan” is járnak: szürke posztóból priccses nadrágot, mellényt és háromnegyedes kabátot készítettek a falu szabóival. A férfiöltözethez tartozott még az ujjas és a karmantyú, és az erdőbe a hosszú esteken (endetüvel) maguk horgolta kétujjas kesztyűt viseltek. Nyáron harisnya helyett „gagyát” hordtak, amely, akárcsak az ing, len, kender, később gyapot és len keverékéből készült. A len és a kender feldolgozásának nagy mesterei voltak, de kötéssel ritkán foglalkoztak. Az inget a múlt században, ahogy az az Orbán Balázs képeiről is látszik, széles bőrvél, csángós „szíjúval” kötötték le, amelyben tartották a tubákos zacskót, kovakövet és az ütőt, amellyel tüzet csiholtak, meggyújtották a taplót, majd a pipájukat.

A női viselet. A menyecskék régen kartonból készült színes csipkés főkötőt hordtak, amely igen díszes és szép ruhadarab volt, sajnos, az 1940-es évek után kimaradt. Erre nyáron fehér kendőt, télen valamilyen színes „ruhát” (kendőt) kötöttek. Az 1920-as évek előtt a lányok csak „hajadonfejt” jártak, a hajukat kétfelé választották, esetleg körbe befonva. Az 1940-es évek után, egészen napjainkig is színes rózsás karton-, mások „delénruhát” (kendőt) kötöttek, amelyre télen rájön a „nagyruha”. Ez egy bolyhos váltakáró, nagykendő. Az ing gazdagon díszített, régen mértani díszítéssel, amit inkább a fekete és vörös szín uralt. Később, mint már a férfiruházatnál is említettük, virágos díszítéssel dolgoznak. Viszont ma is tudják, hogy az igazi, az eredeti az apró, nagyon munkás mértani díszítés. Egy másik fontos ruhadarab, amely szintén sok munkát követel, a „karinca” vagy „katrinca”. Gyapjából készült, uralkodó szín a fekete, tarka szálakkal díszítve, a szélét „bátának” hívják. A karinca alá csipkés „pendeje” öltöttek, derekukra széles övet tekernek, hogy azon jól álljon a karinca. A karincát balról jobbra csaptatják és azt egy kb. 2 m-es bernyóccal szorítják. A bernyóc két hüvelykujnyi széles, mintákkal gyapjából szövök. Több mint 50 ilyen minta ismeretes. Az asszonyok ünnepnapokon régebben piros csizmát, félgombolós „gomboscipőt”, viselőre pedig régen bocskort, ma félcipőt, bakancsot hordanak. Téli a nők „csőrikát” is viseltek (posztóból készült, csizmaszár nagyságú szárvédő), hosszú fehér vagy hímes kocsokot, az utolsó időben pedig háromnegyedes festett kocsokot viselnek. A nőknél is van hímezett bunda. A karincát a menyecskék „felszúrták”, ami azt jelentette, hogy az egyik sarkát felcsiptették és alóla kivillogott a szép fehér csipkés „pendejük”.

A női kicsi fehér bunda, amiről már beszéltünk, hímezett, de nem olyan gazdagon díszített, mint a férfibunda. Több mint 50 szebbnél szebb inghím ismeretes. Esős időben régen külön csuklyát hordtak a nők, amely vastag zsákanyagból vagy posztóból készült. Az 1960-as évek elejéig ritka volt Gyimesben a kosztium vagy a pantalló. Az csak a „pantallós embereket”, a papot, kántort, tanítót, jegyzőt, doktort illerte meg. Úgy a nőknél, mint a férfiaknál elterjedt az 1950-es években a gyapjából géppel kötött „veszter”. A női viselethez tartozott hidegebb időben a zeke, fehér hosszú kocsok és rövid festett bunda, az 1930-as évek után pedig ványolt

posztóból készült háromnegyedes kabát. Napjainkban már csak a ládafiókok, szekrények őrzik a csángós viseletet. Az 1970-es évekig a Magdolna búcsújára is csángósan öltözve jöttek a gyimesiek, ma pedig fehér hollónak számít, ha valaki így öltözik.

Tehát, mint láttuk, a be nem avatott, ha ránéz a csángóra, nem tudja, hogy a ruha mit rejt. Íme, mit ír erről Orbán Balázs: "... az idegent megtéveszti az öltözet, de ha az udvaron lévő csint és rendet vizsgálja, ha az itteni lakosokkal szóba ereszkedve a legtisztább és folyékonyabb magyar szót hallja, akkor meg fog győződni, hogy az öltözet csalt, hogy a havas regényes völgyületeiben... a hont szerető, a honhoz ragaszkodó... csángó magyarság lakik."

Az elcsángálók futottak a szolgaságtól, a jobbgyságtól, katonaságtól, a szolgálalkúségtől. Itt szabadok lehettek, mint a madár. Vajon mi, az utódok meg tudjuk-e érteni az első elcsángálót, aki valóban szabad akart lenni? Itt ma is járja az a mondás, hogy: „Az úrnak is az úr parancsol”. Innen származik az utódok hagyománya is, az, hogy a lányok sem mentek szolgálni, mint Székelyföldről, még akkor sem, ha tízen voltak is a családban, ami nem volt ritka eset. Az a mondás járta, hogy ahol kilenc száz eszik, a tizediknek is jut valami. Nem jártak állami munkára, nem tisztelték ezért az iskolát sem, ez nekik nem volt létkérdés. De nagyra becsülték az állatot, mert utána éltek. A gazda beszélgetett az állatokkal, reggeli és esti imába foglalta őket: „Drága jó Istenem, tartsd meg a marháimat”. Szabad lelkűek maradtak egészen az ipar betöréséig, az 1960-as évek elejéig, amikor sokan közülük állami munkára adták a fejüket, ingáznak, s az állam, a nagy vérszívó, feléli minden erejüket. Ők pedig a semlegességbe fulladnak: se nem parasztok, se nem munkások. A nehéz munka, ingázás annyira kifárasztja az embereket, hogy lassan-lassan elmaradnak a kosaras bálók, a hívogatós szerbálók, a nagy téli mulatságok. Az emberek elzárkóznak, s lassan széthull a közösség.

A gyimesi csángó hajdani nagy szabadságvágyánál csak a hegyek, a bitkók, a kerek puszták voltak nagyobbak. Amikor egyedül érezte magát, belehuhejtott a nagy egyedüllétbe, hátha valaki válaszol. Egy monda szerint Szépvízről jött a Sermászó felé egy csángó és egy magyar.¹ A csángó mind huhejtázott: „Hu-hej, Hu-hej...!” Egyszer csak megunt a magyar a sok huhejtázást és azt mondja:

– Többet ne huhejtózz, ha megállod, neked adom az egyik ökrömet! Sermászóig sikerült visszatartani ezt a kikívánckozó vágyat, de mikor meglátta a hegy tetejét, ahonnan látszik a fenségesen elterülő Gyimes-völgye, elkiáltotta magát:

– Magyar, nem kell az ökröd, csak egyet huhejtózhassak! Hu-hej, hu-hej!

A kiáltás egyfajta beszélgetés volt, mert a másik oldalakból jött a sok válasz, s úgy érezhették, hogy ebben a hegy-völgy országban még sincsenek soha egyedül.

Napjainkban a nagy napok, az év fontos eseményei tartják össze a csángókat. Ilyen az újév, a húsvét, a karácsony, a születés, a redina, a lakodalom, a halál. No meg a tudat, hogy kik ők, honnan származnak, milyen nyelven beszélnek. A ruha tehát valamikor a szép szót rejtette el, s a szívet. Megmaradt, nemzedékről nemzedékre öröklődött a név, a szó, a szokás.

Tankó Gyula

Szent László-napi seregszemle

Az 1992-es Szent László-év keretében szerveztük meg Tordaszentlászlón, június 27-én a hagyományossá lett, immár búcsújellegű harmadik Szent László-napi kórustalálkozót.

Ezen a seregszemlén 28 magyar dalárda vett részt.

A szovátai Sántha Csaba szobrászművész Szent László király mellszobrának

avatásával, Györkös Mányi Albert kolozsvári festőművész képkiallításával és a tordaszentlászlói galéria újraindításával kezdődött az ünnepség.

Részt vett a dalostalálkozáson a Debreceni Orvostudományi Egyetem Berkesi Sándor vezette vegyeskara és Duka Zólyomi Emese személyében képviseltette magát a csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara.

Boldizsár Zeyk Imre

¹A székelynek így mondják: magyar. Ők tudják, hogy ők is magyarok, akárcsak a székelyek, azt is tudják, honnan származnak, de valami büntudat élhet bennük, hogy ők elcsángáltak. Éreznek talán valamilyen rétegződést is, értékrendet, mert ezt így oltotta beléjük a valamikori buta, de büszke székely gög.